

K životní dráze profesora Josefa Maňáka

V letošním roce dosáhla vzácného životního jubilea významná osobnost současné české pedagogiky – prof. PhDr. Josef Maňák, CSc. Můžeme bez nadsázky konstatovat, že snad každý, kdo měl příležitost s panem profesorem spolupracovat, považuje tato setkání za důležitý zdroj odborné inspirace, profesní i lidské sounáležitosti a nezištné podpory. Svědčí o tom mnoho důkazů. Před pěti léty připravilo Centrum pedagogického výzkumu PdF MU celostátní konferenci na téma *Kurikulum a výuka v proměnách školy*. Organizátoři se netajili s tím, že bude tato konference také pracovní oslavou „půlkulatého“ životního mezníku jubilanta. Publikace, která shrnuje výsledky z jednání této konference, obsahuje v závěrečné části soubor gratulací a autentických výpovědí kolegů a přátel prof. Maňáka, významných představitelů naší pedagogiky. S omluvou jsem si vypůjčil jako „motto“ část z jednoho blahopřání, které spolu s ostatními výstižně charakterizuje našeho jubilanta:

... A najednou jsem si uvědomil, že na Tebe, jako na málokohe jiného, platí myšlenka známého myslitele Osha, když konstatoval, že „... jestliže se vnoříte hluboko do lidských bytostí, i tam naleznete vrstvy, tak jako u stromu nebo u skály. Každý člověk je malým světem a mikrokosmos v sobě obsahuje všechno; obsahuje i celek, makrokosmos“. V Tobě je stále hravost a překvapivost dětství, hledání adolescentů, rozvážnost a přemýšlivost dospělosti, ale i pokora spojená s vlídnou moudrostí zralého věku. Nosíš to v sobě stále a obohacuješ tak nás, kteří jsme měli to štěstí, že jsme se s Tebou setkali a mohli aspoň chvíli jít vedle Tebe. To, že nové vrstvy tvého života neokoraly a neutlumily vrstvy předcházející, možná způsobilo i to, že jsi po celý svůj nelehký život navrtával stále nové průduchy, které nejen umožnily dýchat vrstvám nižším, ale z nichž na nás, kteří se s Tebou setkáváme, sálala Tvá dobrota a laskavost.

Jsme rádi, že jsi takový, jaký jsi, a děkujeme Ti za to. Ještě dlouho bud' s námi.

Tvůj Jiří Pelikán¹

Životní dráha Josefa Maňáka začala na Hornácku (2. 3. 1924) v obci Louka a jednou ze šťastných okolností bylo, že před studiem na Reálném gymnáziu ve Strážnici chodil dva roky do Měšťanské školy v Lipově, kterou vybudoval a několik let vedl Josef Úlehla. Vliv této školy, vycházející ze zásad svobodné a aktivní pedagogiky, která se v ní udržovala ještě dlouho po Úlehlově odchodu, poznamenal prof. Maňáka na celý život. Osobnostmi, které ovlivnily

¹ Janík, T., & Švec., V., et al. (2009). *K perspektivám školního vzdělávání*. Brno: Paido, s. 256.

jeho orientaci na pedagogické bádání, byly v době jeho studií na Univerzitě Karlově v Praze Václav Příhoda a později v Olomouci Jan Vaněk. Na Filozofické fakultě UK získal způsobilost pro vyučování češtiny a ruštiny a po následném studiu při zaměstnání na Univerzitě Palackého v Olomouci je J. Maňák aprobován také pro pedagogiku a psychologii. Po jedenáctiletém učitelském působení na odborných, středních a základních školách byl přijat jako odborný asistent na katedru pedagogiky Filozofické fakulty UP v Olomouci, kde byl pověřen řízením pedagogické praxe na filozofické i přírodovědecké fakultě. S příchodem J. Maňáka v roce 1960 získává toto pracoviště nejen úspěšného učitele, ale zároveň pracovníka, který má již za sebou zkušenosti s publikováním v odborném tisku, který kromě ruštiny ovládá němčinu, francouzštinu, angličtinu a pasivně i některé další slovanské jazyky a je disponován pro vědeckou práci. Na Univerzitě v Olomouci působil J. Maňák až do roku 1967, kdy přešel na Pedagogickou fakultu do Brna.

Krátké období jeho tvůrčího pedagogického rozmachu na novém pracovišti však bylo brzy ukončeno normalizací. Prof. Maňák nesměl učit a publikovat, nebyla mu uznána habilitace, byl přeřazen do funkce odborného pracovníka, později referenta a pracovní smlouva mu byla prodlužována z roku na rok. Štěstím v neštěstí bylo, že mu bylo umožněno pracovat v audiovizuálním centru univerzity, kde se podílel na tvorbě výukových videopořadů. Po pádu totalitního režimu byl pověřován různými funkcemi, stal se proděkanem, poté vedoucím katedry pedagogiky, hlavním redaktorem časopisu *Komenský*, členem odborných komisí a výzkumných úkolů u nás i v zahraničí.

Vybíráme-li mezi stěžejními rysy jeho badatelské a publikační tvorby klíčový znak, je jím nepochybně zřetel ke spojování pedagogické teorie a praxe. Tato tendence je patrná již z první studie, kterou J. Maňák publikoval jako středoškolský učitel. Zaměřil se v ní na problém adekvátnosti výběru slovní zásoby v učebnicích cizojazyčné výuky, které z tohoto hlediska srovnával s frekvenčními slovníky. Prokázal, že v posuzovaných učebnicích byly užívány výrazy, které se v běžném projevu vůbec nevyskytují. Dalšími problémy, které si přinesl ze své učitelské praxe a s nimiž se na počátku své dráhy vysokoškolského učitele teoreticky vyrovnával, byl nejednotný pohled na školní klasifikaci a problematika diagnostikování žákovských výkonů. Své teoretické závěry důsledně opíral o empirické nálezy.

Jiné příklady: Jednou z aktuálních otázek výchovně-vzdělávací činnosti školy jsou domácí úkoly. Prof. Maňák se zaměřil na tento problém v komplexně pojatém terénním výzkumu, jehož výsledky, včetně doporučení pro autory

učebnic, učitele i rodiče, byly shrnuty v přehledné monografii. Tato práce však byla zadržena před tiskem na začátku sedmdesátých let. Po změně politických poměrů autor původní rukopis aktualizoval, doplnil o výsledky srovnávací výzkumné sondy a inovovaná studie vyšla v roce 1992 pod názvem *Problém domácích úkolů na základní škole*.

Od příchodu na Univerzitu v Olomouci se prof. Maňák zajímal o složité otázky žákovské aktivní a samostatné učební práce a také o problematiku tvořivosti. O této tematice pojednává několik jeho obsáhlých studií, v nichž se pokusil především postihnout podstatu a pedagogické aspekty těchto kategorií. Jeho rukopis syntetické knižní práce o žákovské aktivitě, samostatnosti a tvořivosti provázal stejný osud jako monografii o domácích úkolech. Byl dokonce Státním pedagogickým nakladatelstvím zaplacen, ale nevydán. Publikace s inovovaným obsahem vyšla až v porevolučním období (1998) jako *Rozvoj samostatnosti a tvořivosti žáků*.

Dalším stěžejním a dlouhodobým tématem badatelského zájmu prof. Maňáka jsou vyučovací metody. Monografie nazvaná *Vyučovací metody*, která vyšla v roce 1967, byla autorovou reakcí na potřebu teoretické a praktické didaktiky. Svým pojetím vymezil prof. Maňák vyučovací metodu především z hlediska pedagogické interakce mezi učitelem, žákem a učivem. Zvláštní pozornost věnuje v této monografii tzv. aktivizujícím metodám. S více než čtyřicetiletým odstupem je v přístupu k vyučovacím metodám oceňována autorova prozíravá orientace na aktuální proudy ve světové didaktice a komplexnost v pojetí klasifikace vyučovacích metod. Tato problematika našla pokračování i v dalších autorových publikacích, ke kterým patří opakovaná vydání *Nárysu didaktiky* (poslední v roce 2006) a se spoluautorstvím V. Švece monografie *Výukové metody* (2003).

V sedmdesátých a osmdesátých letech pracoval prof. Maňák v audiovizuálním centru Univerzity. Zde se seznámil s tvorbou a technologií výroby výukových videozáznamů. Přípravoval scénáře a podílel se také režijně na tvorbě celé řady videopořadů, z nichž některé byly celostátně oceněny. S jeho jménem bylo též spojeno pravidelné pořádání celostátních seminářů s mezinárodní účastí tvůrců videopořadů a vydávání sborníků z těchto setkání (*Videodidakta*).

Od roku 1994 do roku 2002 působil prof. Maňák jako vedoucí Laboratoře výzkumu a vzdělávání PdF MU, která se stala základnou pro vznik současného Institutu výzkumu školního vzdělávání, u jehož zrodu od počátku stál, pomá-

hal s jeho rozvojem a dosud s ním podle svých možností spolupracuje. Jen strohý výčet titulů sborníků z celostátních setkání odborníků k tématu pedagogické tvořivosti a posléze k problematice kurikula, na kterých se autorsky a také jako editor prof. Maňák do roku 2009 podílel, vypovídá o jeho obdivuhodném pracovním nasazení: *Tvořivost v práci učitele, Tvořivostí učitele k tvořivosti žáků, Cesty k tvořivé škole, Tvořivá škola, Orientace české základní školy, Problémy kurikula základní školy, Absolvent základní školy*.

Když se podíváme na dosavadní publikační činnost profesora Maňáka očima statistiky, dospějeme k závěru, že jeho práce celkově čítají více než 386 bibliografických jednotek a kromě toho například 32 rukopisných prací z let normalizace, 25 videopořadů (včetně scénářů a režie), vedení výzkumných projektů, významný řešitelský podíl na našich i zahraničních výzkumných úkolech a nepočítaně expertních zpráv, oponentských posudků k disertačním, habilitačním a profesorským řízením. V souhrnu i v jednotlivostech je to úctyhodné dílo, ale autor není z těch, kteří se s pýchou ohlížejí. Dívá se před sebe a kolem a není mu lhostejné současné dění ve společnosti i v pedagogice a podle svých možností k němu zaujímá stanoviska. Naše ohlédnutí jsme začali citátem a citátem končíme. V jednom z publikovaných rozhovorů odpovídá prof. Maňák na otázku:

Před pedagogikou stojí řada nových úkolů. Které z nich považuješ za klíčové? „Pedagogika jako věda o výchově to nemá lehké. Úkoly pro vědu? Copak vědu lze úkolovat? Věda o výchově, jejímž posláním je poznávat a zkoumat jak zlepšovat, ovlivňovat lidské chování, musí přijímat výzvy o pomoc při řešení problémů, s nimiž si praxe neví rady. Musí ovšem dávat pozor, aby se nestala služkou ideologie, autoritou zaštiťující normy a nařízení, neboť má i své imanentní cíle. To neznamená, že je správné přehlížet aktuální edukační otázky. Řešení, které věda nabízí, musí vycházet ze studia a poznání edukační reality, nikoli ze zbožného přání, nebo dokonce z diktátu. Zdůrazňuji to proto, že jsme podobnou situaci nedávno zažili.“²

P. S.: Vážený pane profesore, základem nadějně výchovy je dobrý příklad, ať jej ve Vás máme co nejdéle!

Stanislav Střelec
Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

² Švec, V. (2003). *Životní cesta jako proces výchovy a sebevýchovy: Dialogy s Josefem Maňákem nejen o pedagogice*. Brno: Konvoj, s. 54.